DOINA GRECU

DIN MATERIALUL *ALR*. SĂRBĂTORI BĂBEŞTI

Într-o cunoscută lucrare destinată studierii datinilor şi credinţelor poporului român, I.-A. Candrea[1] prezintă o listă, pe care o socoteşte incompletă, a sărbătorilor românilor. El constată că „poporul ţine 96 de sărbători cu date fixe şi 34 de sărbători mobile, adică în total 130 de zile. Dacă adăugăm la acestea duminecile de peste an, care n-au fost socotite în lista de mai sus, marţile şi joile după Paşti, cele 12 vineri etc., se vede clar la ce număr imens de zile oprite – ţinute mai toate cu sfinţenie de multe femei bătrâne – se ajunge şi ce puţin mai rămâne îngăduit pentru orice lucrare" (p. 130). Se observă cu uşurinţă că o bună parte dintre sărbătorile menţionate nu sunt de factură religioasă. Numite în general *sărbători băbeşti, muiereşti* sau *femeieşti*[2], acestea erau dezavuate de biserică şi de oficialităţi atât din motive de ordin religios, cât şi pragmatic, fiind zile în care anumite munci erau interzise.

O dată cu sporirea atenţiei acordate folclorului, în publicaţiile vremii apar şi relatări despre credinţe şi obiceiuri legate de asemenea „zile oprite". A. Fochi[3] înregistrează, numai pe perioada 1873 – 1891, 34 de titluri ale unor materiale cu acest subiect. În vreme, interesul sporeşte, determinat fiind nu numai de latura anecdotică, misterioasă, miraculoasă uneori, alteori terifiantă a poveştilor ce se vehiculau în legătură cu obiceiuri şi întâmplări legate de asemenea zile, ci şi de o înţelegere a valorii documentare a conţinutului lor. Mircea Eliade[4], vorbind despre importanţa mitului Meşterului Manole şi cerând ca în descifrarea lui să se caute mai ales „adevărata semnificaţie a tuturor acestor complexe culturale" (p. 198), sublinia că „Este mult mai important să înţelegi universul spiritual originar în care s-au construit asemenea concepţii religioase primordiale care, în ciuda numeroaselor revalorificări religioase (dintre care ultima, creştinismul, a fost cea mai radicală), au supravieţuit totuşi sub formă de «superstiţii», de credinţe populare încărcate de imagini şi simboluri de o extremă vechime" (p. 200).

Chestionarul *Atlasului lingvistic român I* (= ALR I) şi, mai ales, cel al *Atlasului lingvistic român II* (= ALR II) consacră acestor sărbători o serie de „întrebări" menite să urmărească în principal latura onomasiologică, dar care, în

[1] *Iarba fiarelor. Studii de folklor,* Bucureşti, 1928, p. 124 şi urm.
[2] Pentru denumirea lor vezi şi ALR II/I, p. 112, MN [2831] *Sărbătoare băbească.*
[3] *Bibliografia generală a etnografiei şi folclorului românesc,* I, 1800 – 1891, Bucureşti, 1968.
[4] *De la Zalmoxis la Genghis-Han,* Bucureşti, 1995.

DACOROMANIA, serie nouă, III–IV, 1998–1999, Cluj-Napoca, p. 43-47

parte şi datorită generozităţii cu care cei doi anchetatori, Sever Pop şi Emil Petrovici, au înregistrat şi date etnofolclorice, depăşesc sfera interesului lingvistic[5].

O raportare a acestor sărbători la cele cu conţinut religios arată că ele nu se află toate în aceeaşi situaţie. Unele dintre ele, ca *Dragobetele, Armindenul,* nu au nimic comun cu sărbătorile religioase; altele, deşi poartă numele unor sfinţi de mai mică importanţă, pot să nu aibă, în conţinutul lor, nici o tangenţă cu viaţa sau cu fapte ale acestor sfinţi, ca de exemplu *Dochia.* O altă categorie o constituie sărbătorile cu nume dublu sau chiar triplu, cum este *Sfântul Ioan de Vară,* sărbătoare cunoscută mai mult sub denumirile de *Sânziene* sau *Drăgaică,* şi unde elementul religios şi ritul arhaic îşi au fiecare locul şi însemnătatea lor. Mai trebuie menţionat şi faptul, bine cunoscut, că multe sărbători religioase poartă şi astăzi, mai ales în lumea satelor, şi însemnul unor credinţe şi datini care vin de peste veacuri. Această împletire de credinţă creştină cu credinţe şi rituri ancestrale, mai mult sau mai puţin bine păstrate, se regăseşte în întreaga lume şi ea este, în secţiunea ei sincronică, ilustrarea unor procese dinamice, contradictorii şi adesea dramatice care şi-au pus pecetea pe viaţa şi conştiinţa popoarelor în ceea ce au ele specific.

Faptul că numele unora dintre aceste sărbători este de dată relativ recentă nu trebuie să ne influenţeze atunci când le studiem conţinutul în care, după cum aprecia Mircea Eliade în amintita analiză a motivului Meşterului Manole, se pot găsi elemente culturale care să fie chiar „mai vechi decât moştenirea geto-tracă, prezentând o configuraţie preindoeuropeană” (p. 199). Această situaţie este remarcată şi de Oct. Buhociu, care subliniază că „factorul lingvistic nu hotărăşte mai mult decât ceilalţi factori etnofolclorici; cuvinte cum sunt *colindă, ceată, vătaf* nu explică prin originea lor nici ritul şi urarea, nici confreria sau şeful înnăscut, care le sunt premergătoare şi etnice”[6].

În cele ce urmează vom încerca să ilustrăm prin câteva exemple importanţa datelor oferite de ALR nu numai pentru lingvistică, ci şi pentru domenii înrudite.

Se ştie că primele 9 sau 12 zile din martie se numesc *babele, zilele babelor* (sau *ale babei*), *zilele Dochiei* sau, uneori, ca şi prima dintre aceste zile, *Dochia.* Legenda babei Dochia are numeroase variante şi apare „literaturizată, la nivelul tuturor genurilor literare populare”, cum susţine R. Vulcănescu[7], exemplificând cu un colind vânătoresc, *Ana Dochiana,* în care ciuta cu acest nume este vânată de Traian Voinicul. Pornind de la acest fapt, spune autorul, s-a făcut presupunerea, mai întâi de către Gh. Asachi, cel care a şi cules o variantă a acestui colind, că

---

[5] Sever Pop se gândea chiar că „In un prossimo Atlante folcloristico della Romania bisognerà seguire l’espansione di queste feste e gli usi ad esse associati. Essendo legate strettamente alle tradizioni e ai vari usi, pare che la maggior parte di queste *sărbători băbeşti* «feste delle vecchie», come noi le chiamiamo, datano da un’epoca precristiana e abbiano rapporti con feste analoghe presso altri popoli” (*Le più importanti feste presso i romeni,* în S. Pop, *Recueil posthume de linguistique et dialectologie,* Roma, 1966, p. 119).

[6] Octavian Buhociu, *Cuvânt înainte* la *Folclorul de iarnă, ziorile şi poezia păstorească,* Bucureşti, 1979, p. 10.

[7] *Mitologie populară,* Bucureşti, 1987, p. 332-335.

Dochia nu este altceva decât *Dachia* şi că am avea păstrată aici o legendă ce conţine o transfigurare a originii poporului nostru; deja Hasdeu neagă această interpretare, arătând că la 1 martie calendarul creştin o celebrează pe Sfânta Eudochia şi că, deşi aceasta nu are nimic comun cu baba (sau zâna rea) din legendă, numele lor nu pot fi despărţite. Şi Ion Ghinoiu ţine să precizeze că „Dochia carpatică nu este însă un personaj creştin, ci unul păgân, care a preluat de la Eudochia numai numele şi data de sărbătoare, 1 martie. La noi nu i se spune sfântă sau muceniţă, ci pur şi simplu Dochia, o babă urâtă, rea”[8].

Materialul înregistrat de ALR I ca răspuns la chestiunea [632] = *zilele babei,* coroborat cu cel notat pentru chestiunea [4497] din ALR II (= ALR SN V, h 1563 = 1) *Eudochia,* 2) Hipocoristice de la *Eudochia*) susţine corectitudinea etimologiei propuse de Hasdeu.

Sărbătoarea de la începutul lunii martie este cunoscută pe întreg teritoriul anchetat pentru ALR I sub diverse nume, cele mai frecvente fiind *babele, zilele babelor* sau *ale babei, zilele Dochiei, Dochia.* Pentru discuţia de faţă interesează doar formele prenumelui *Dochia.* Literarizate, cele mai răspândite sunt: *Dóchia, Dóchea, Dochía, Odóchia, Odóchea, Odochía, Ijdóchia, Ijdóchea, Vâjdóchia, Evdóchia, Evdóchea, Eodóchia, Eudóchea, Udóchea, Iudóchia, Iodóchea.*

Lectura hărţii 1563 relevă ca răspunsuri (literarizate) comune (sau foarte apropiate) cu cele de mai sus formele *Dóchia, Dóchea, Dochía, Odóchea, Odochía, Eodochía, Iodóchia, Iodochía.*

Urmărind ariile formelor comune ambelor materiale, constatăm că *Dóchia, Dóchea* şi *Dochía,* care sunt cele mai numeroase, se găsesc în centrul, vestul şi sud-vestul ţării, *Odóchea* şi *Odochía* în partea de nord, iar celelalte trei spre nord-est şi est. Desigur, este vorba de o suprapunere areală aproximativă, justificată prin faptul că se compară material din două anchete diferite, cu informatori diferiţi şi cu reţele de puncte diferite numeric; aceasta poate explica şi varietatea mai mare de forme notate ca răspunsuri la chestiunea [632], ştiut fiind faptul că numărul de localităţi anchetate pentru ALR I este considerabil mai mare.

Deoarece nu putem presupune că prenumele *Eudochia* a fost atribuit ca nume de botez altfel decât după numele sfintei celebrate de biserică la 1 martie, trebuie să acceptăm, ca o consecinţă a relativei coincidenţe a ariei formelor comune înregistrate în răspunsurile din cele două anchete, că şi numele legendarei babe are la origine tot prenumele *Eudochia,* aşa cum a afirmat B. P. Hasdeu.

Cum şi Hasdeu, cu al său *Chestionar,* a înregistrat date referitoare la numele sărbătorii în discuţie, am încercat o comparare a datelor rezultate din această anchetă cu cele oferite de materialul ALR. Răspunsurile la *Chestionarul Hasdeu,* aşa cum sunt publicate ele de I. Muşlea şi Ov. Bîrlea[9], sunt mai puţine decât ne-am fi aşteptat, doar din 16 localităţi din fostele judeţe Neamţ, Dorohoi, Tutova, Tulcea,

[8] Vezi Ion Ghinoiu, *Vârstele timpului,* Bucureşti, 1988, p. 197.

[9] Vezi *Tipologia folclorului. Din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu,* Bucureşti, 1970.

Gorj şi Caraş-Severin; forma cea mai răspândită a antroponimului este *Dochia*, iar *Evdochia* şi *Ivdochia* apar câte o singură dată în judeţul Ialomiţa, respectiv Tutova[10].

Din răpunsurile înregistrate la chestiunea [632] noi am relevat aici doar pe acelea care dovedesc legătura dintre numele babei din legendă şi antroponimul care este în acelaşi timp şi apelativul pentru sfânta sărbătorită de biserică la 1 martie. Dar pe fişe apar şi alte denumiri ale sărbătorii băbeşti, dintre care unele pot fi, de asemenea, supuse atenţiei cercetătorilor: *merşii babelor* (în punctul 268), *mersii odóchii* (punctul 360), *sfideliúţele* (punctul 59), *príi preréşti* (punctul 308). Este atestată, în punctul 700, şi o formă *drókii̯a,* care trebuie literarizată *drópia.* Forma reprezintă un caz de etimologie populară, al cărei mecanism de producere este aici uşor sesizabil: localitatea anchetată se află într-o zonă în care palatalizarea *p* + *i̯* > *ḱ* este cunoscută (vezi, de ex., ALRM I/I h. 2 = *piele*), iar pasărea numită *dropie* era una dintre bogăţiile cinegetice ale Bărăganului.

Un alt caz de etimologie populară este înregistrat între răspunsurile la poziţia [2850] „Ce fel de sărbători băbeşti mai cunoşti?” din chestionarul ALR II[11]. În punctul 228 (Transilvania), între alte răspunsuri, anchetatorul notează *trifitíţă* „se ţine în postul Crăciunului”. *Trifitíţă* este o formă rezultată prin etimologie populară de la *Trisfetite,* unul dintre numele sub care e cunoscută în popor sărbătoarea *Trei Ierarhi,* care se ţine la 30 ianuarie.

Tot ALR II înregistrează, ca răspunsuri la chestiunea [2803][12], şi termenii pentru denumirea sărbătorii *Trei Ierarhi.* În punctul 228, care ne interesează, s-a răspuns *trei sfinţi, tri sfinţi arhiréi.* Este clar deci că nu e vorba de o confuzie a informatorului şi că pentru el *trifitíţă* este într-adevăr numele unei sărbători băbeşti despre care nu poate să dea nici un amănunt. Răspunsurile la chestiunea [2803] mai înregistrează şi forme ca *trisfetíţe* (punctele 157, 219, 362, 574, 646, 682), *tresfetíţe* (punctele 365, 872), *strefetíţe* (punctele 769, 784, 791, 812, 928), ba chiar *trefetíţe* (punctul 958), toate denumind, desigur, sărbătoarea *Trei Ierarhi.* Cum vom arăta altă dată, sfera termenilor populari care denumesc sărbători este un teren propice etimologiilor populare. Se întâmplă însă uneori ca, pornind de la numele sărbătorii, aceasta să poată primi în conţinutul ei valenţe noi, ca de exemplu credinţa că *Sfântul Foca* şi sărbătoarea pe care o patronează, dacă e respectată, apără de foc.

Un proces deosebit de interesant, care merită să fie studiat, este acela al luptei care trebuie să fi avut loc între sărbătorile tradiţionale, mai vechi, şi altele mai noi, care se suprapun, urmând să se celebreze în aceeaşi zi. Astfel, este cunoscut faptul că în ziua de 1 ianuarie biserica îl sărbătoreşte pe Sfântul Vasile cel Mare. Numită popular *Sânvăsii,* această sărbătoare, asemeni altora, e marcată şi de practici şi

[10] Deoarece în prezentarea răspunsurilor înregistrate în ancheta întreprinsă de N. Densuşianu, A. Fochi (*Datini şi eresuri populare de la sfârşitul secolului al XIX-lea,* Bucureşti, 1976, p. 25-28), ocupându-se de sărbătoarea *Dochia,* nu redă şi formele prenumelui, nu putem spune decât că sărbătoarea, conform datelor prezentate, e cunoscută pe întreg teritoriul ţării.

[11] Publicate în ALR II/I, p. 113, MN.

[12] Publicate în ALR II/I, p. 110, MN; ALRM II/I h 259.

credinţe care nu au nimic comun cu ritul creştin. De la un timp, ziua de 1 ianuarie s-a impus şi ca sărbătoare a începutului de an. Aşa se face că la chestiunea [617] „Sfântul Vasile (la Anul Nou)" s-au înregistrat adesea, în acelaşi punct, câte doi termeni, *Sfântul Vasile* (sau *Sânvăsii*) şi *Anul Nou.* Iată însă că în trei puncte (12, 56 şi 112) informatorii fac nişte precizări importante, atribuind fiecăruia din cei doi termeni un conţinut propriu. Ei consideră că Anul Nou se serbează ziua, iar Sânvăsii pe seară (punctul 12) sau în ajun (punctele 56 şi 112). Ne-am fi aşteptat, poate, ţinând seama de sărbătorirea începutului de an în ajunul zilei de 1 ianuarie, ca sensul celor doi termeni să fie atribuit invers, dar, pe de o parte, în perioada în care se desfăşura ancheta pentru ALR obiceiul sărbătoririi noului an nu pătrunsese încă în mediul rural şi, pe de alta – şi acesta este lucrul cel mai important –, este ştiut că în ajunul sau în noaptea de Sânvăsii, conform datinii, se poate ca, prin anumite practici, tinerii să-l cunoască pe „cel ursit" ca viitor tovarăş de viaţă (vezi punctul 56), să se întocmească o prognoză a vremii pentru anul ce va veni (aşa numitul „calendar de ceapă") ş.a.

Este în acest exemplu un posibil model al felului în care se înfruntă, se suprapun sau se elimină sărbători aparţinătoare unor straturi de cultură diferite. Aşa va fi fost şi cu veacuri în urmă, când sărbătorile creştine le înlocuiau pe cele ale lumii daco-romane.

În aceste câteva exemple, sumar prezentate, se află dovezi ale valorii materialului ALR, care e departe de a fi fost exploatat în toată bogăţia şi diversitatea sa spre folosul lingvisticii şi al disciplinelor înrudite.

Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară
„Sextil Puşcariu"
Cluj-Napoca, str. Emil Racoviţă, 21